

Osmo Jussila 14.3.1938–15.3.2019 in memoriam

Tieto poliittisen historian emeritusprofessori Osmo Jussilan kuolemasta vain päivä hänen 81-vuotissyntymäpäivänsä jälkeen 15.3.2019 havahdutti monet ystävät, entiset kollegat ja opiskelijat muistelevaan menneitä vuosia ja kohtaamisia Osmon kanssa.

Osmon tie Haukiputaan lestadiolaispiireistä Oulun yhteislyseon kautta Helsingin yliopiston poliittisen historian kiitetyksi ja kiistellyksi professoriksi oli monivaiheinen eikä vailla kompastuskiviä. Tunnettua on hänen kiistansa akateemikko Eino Jutikkalan kanssa koskien Osmon väitöskirjassaan *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1809–1863* esittämiä tulkintoja Suomen perustuslakien luonteesta, jotka Jutikkala loppujen lopuksi vasta viimeisinä vuosina tunnusti oikeaan osuviksi (”olit sinä sittenkin oikeassa”). Muun muassa tarkan käsitteanalyysin avulla Osmo osoitti venäläisten 1800-luvun loppuvuosikymmeninä esittämän tulkinnan Suomen perustuslaeista olleen oikeutettua: tämän tulkinnan mukaan Suomesta ei vuonna 1809 tullut valtio eikä Porvoossa solmittu kaksipuolista sopimusta vaan Suomi keisarin armosta sai pitää entiset lakinsa, uskontonsa ja privilegionsa, jotka keisarilla kuitenkin niin halutessaan oli valta poistaa. Siten venäläisen tulkinnan mukaan ei ollut mitään ”sortovuosia”, sillä keisari vain käytti hänelle kuuluvaa valtaa säätää yleisvaltakunnallisessa järjestyksessä kiistan kohteeksi noussut suomalaisten asevelvollisuuskysymys. Osmon väitöskirjassaan sekä myöhemmissä tutkimuksissaan esittämä tulkinta Porvoon tapahtumista maaliskuussa 1809 on johtanut pitkälti siihen, että Porvoon valtiopäivien sijaan käytetään käsitettä Porvoon maapäivät.¹

Olennaista siis oli, että Osmo halusi katsoa asioita myös venäläiseltä kannalta eikä vain ahtaasta suomalaisesta näkövinkkelistä; tätä korostivat omana aikanaan myös ministerivaltiosihteerit Robert Henrik Reh binder ja Alexander Armfelt, jotka kaipasivat Suomen hallintoon

nimenomaan henkilöitä, joilla oli ”vidare vyer” eli jotka osasivat katsoa asioita myös Pietarin näkökulmasta. Jutikkala aikanaan nimittikin tästä syystä Jussilaa uustsaristiksi, joka nimityksen saanutta suuresti huvitti. Sittemmin seuraavien tutkimustensa ja suomettumista sekä talvisodan tulkintoja koskeneiden räväköiden kirjoitustensa myötä ”uustsaristi” Osmo Jussila luettiin kuuluvaksi neuvostovastaisten tutkijoiden joukkoon.

Osmon 60-vuotispäiväksi hänen kunniakseen julkaistiin WSOY:n kustantama artikkelikokoelma ”... Vaikka voissa paistais? Venäjän rooli Suomessa”², jonka Osmon siihenastista uraa kuvaavan pitkän johdannon on kirjoittanut Osmon ikätoveri professori Matti Klinge. Artikkelikokoelman kirjoittajiin lukeutui joukko niin koti- kuin ulkomaisiakin Venäjän/Neuvostoliiton tutkimuksen huippunimiä. Kirjan julkistajaisia vietettiin Säätytalossa järjestetyn tieteellisen seminaarin merkeissä, johon liittyneeseen kevyeen osuuteen sisältyi vauhdikas ripaskaesitys, jollaista Säätytalossa ei liene aiemmin eikä tuon jälkeen nähty!

Edellä mainitusta kiistakysymyksestä eli Suomen perustuslakitulkinnoista Osmo joutui taittamaan peistä vielä myöhemmin hänen opus magnumensa eli *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917* -teoksensa ilmestyttyä vuonna 2004, jolloin oikeushistorioitsija Aki Rasilainen omista oikeushistoriallisista lähtökohdistaan käsin tyrnäsi Osmon perustuslakitulkinnot *Historiallisessa Aikakauskirjassa*. Edellä mainittu teos on käännetty myös venäjäksi, ja tuotti siihen saakka neuvostovastaisiin tutkijoihin luetulle kirjoittajalleen venäläisen Ystävyden kunniamerkin (Орден Дружбы) vuonna 2009.

Kiista siitä, olivatko suomalaisten vai venäläisten tulkinnot oikeita, on osoittautunut ratkaisemattomaksi, enemmän poliittiseksi kuin historialliseksi kiistakysymykseksi samoin kuin kysymys siitä, olisiko Suomi ollut ”onnellisempi” Ruotsin kuin Venäjän yhteydessä.

Jälkimmäistä kysymystä käsiteltiin julkisuudessa laajasti professori Matti Klengen teoksen ”Keisariaika” ilmestyttyä vuonna 1997, jolloin Martti Häikiö torjui teoksen positiivisen perusnäkökuvan Suomen kehityksestä Venäjän keisarikunnan yhteydessä. Häikiö, Klinge ja Jussila kiistelivät asiasta *Helsingin Sanomien* mielipidepalstalla julkaistuissa kirjoituksissa, jolloin kaikki seisivat vakaasti oman mielipiteensä takana. Osmo toisti vakiintuneen käsityksensä: ”Vain Ruotsista eroamalla ja liittymällä passiiviseen ja rakenteeltaan löysään Venäjän imperiumiin Suomen oli mahdollista saada oma valtio, omat valtiopäivät, raha sekä uuden emämaan voimakas tuki suomen kielen kehittämiselle” (HS 15.2.1997).

Ensimmäinen oma kohtaamiseni Osmon kanssa tapahtui heti hänen poliittisen historian apulaisprofessoriksi nimittämisensä jälkeen vuonna 1980 (apulaisprofessorina Osmo toimi vuoteen 1983 saakka, jolloin hänet nimitettiin poliittisen historian henkilökohtaiseksi ylimääräiseksi professoriksi), jolloin hän kevätlukukaudella luennoi Venäjän historian peruskurssin. Tämä kurssi oli aloittelevalle opiskelijalle häikäisevän avartava ja jopa lumoava; luennoitsijan innostuneisuus ja elävä esitystapa ei voinut olla vaikuttamatta syvästi nuoreen opiskelijatyttöön. Sen jälkeen seurasin kaikkia hänen luentojaan ja seminaarejaan proseminaarista graduseminariin saakka. Viimeistään proseminaarissa oli selvää, että kuuluiin Osmon ”talliin”, kuten hän sanoi: olin opiskellut lukiossa kolme vuotta venäjää, ja se ratkaisi tulevaisuuteni. Osmohan kuului jo 1960-luvulla siihen harvinaiseen joukkoon historiantutkijoita, joka oli opiskellut Neuvostoliitossa ja osasi venäjää. Venäjän kielen osaamisen suhteen ajat eivät ole muuttuneet kovin paljon paremmiksi. Kun väitöskirjavaiheessa valittelin puolestaan sitä, etten ollut koskaan opiskellut ranskaa, joka alkoi tutkimusteni kannalta näyttää välttämättömältä osalta, Osmo totesi: ”Kielitaidon puute ei ole este, se on vain hidaste.” Ranskan kurssi oli siis otettava ohjelmaani; Suomen suuriruhtinaskunnan aikaa ja erityisesti suomalais-venäläisiä suhteita tutkiville laaja kielitaito on välttämätöntä.

Väitöskirjatyöni aloitusvaihe osui samoihin vuosiin, jolloin Valtioneuvoston kanslian alainen Hallintohistoriakomitea perustettiin vuonna 1986. Vaikka en ollut komitean palkkalistoilla työlläni oli siihen läheinen suhde, ja väitöskirjani julkaistiin sittemmin hallintohistoriallisia tutkimuksia -sarjassa. Komitean tieteellisen toimikunnan, ohjausryhmän, linkki poliittiseen historiaan oli alusta lähtien vahva, sillä molemmat poliittisen

historian professorit Osmo Jussila ja Jukka Nevakivi kuuluivat siihen. Kolmas linkki oli heidän oppilaansa Raimo Savolainen, komitean pitkäaikainen tutkija ja sittemmin pääsihteeri, joka teki väitöskirjansa sekä muita tutkimuksia komitean piirissä. Usealle kymmenelle poliittisen historian opiskelijalle hallintohistoriakomitealla oli erittäin suuri merkitys, sillä Osmon tällaista sinne rekrytoitiin graduvaiheen opiskelijoita niin sanottuun virkamiesharjoitteluun. Näille graduntekijöille komitean innostunut ja kannustava ilmapiiri tarjosi ainutlaatuisen mahdollisuuden perehtyä tieteentekemisen saloihin sekä julkaisujen toimitustyöhön. Komiteassa valmistuneet gradut ilmestyivät hieman lyhennettyinä hallintohistoriallisia tutkimuksia -sarjan artikkelikokoelmassa; useat niistä ovat edelleenkin uraauurtavaa perustutkimusta. Kymmenvuotisen toimintansa aikana komitea julkaisi Suomen keskushallinnon historian kaikkiaan 26 erillisteoksena.

Hallintohistoriakomitean tutkimusaiheet ja ihmiset olivat Osmonlle tärkeitä. Komitean työstä ja toiminnasta erittäin kiinnostunut ja innostunut Osmo saattoi kuulemani mukaan ilmaantua paikalle paljon virka-ajan jälkeenkin esittelemään komiteaa milloin kotimaisille, milloin ulkomaisille vierailijoille säikäyttäen pitkää päivää tehneen sihteeristön. Suomen valtiosihteerinviraston historian piti olla Osmon oma panos komitean julkaisuihin, mutta hänen sairastumisensa 1990-luvun lopussa keskeytti työn eikä viraston käsikirjoitus koskaan valmistunut; komitean yleisesityksessä sekä *Suomen suuriruhtinaskunta* -teoksessa hän kuitenkin on käyttänyt hyväksi paljon käsikirjoitukseensa sisältyvää aineistoa.

Osmon jäädessä eläkkeelle vuonna 2001 halusimme poliittisen historian oppiaineen piirissä järjestää hänen kunniaakseen tieteellisen seminaarin, mutta tästä hän kieltäytyi jyrkästi: ”Ei, en halua”. ”Jussila-seminaarista” tuli ”ei Jussila -seminari”, kuten aloimme sitä kutsua, ja hän tuli paikalle yleisön joukkoon.

Osmon terävä kieli ja omintakeinen sarkasmi saattoi helposti pelästyttää, sillä sanan säilä heilui toisinaan ankarastikin. Säilä kuitenkin sivalsi armottomasti asioita eikä ihmisiä; epäilemättä hän silti silloin tällöin onnistui jonkun kollegan suuttuttamaan. Yhteistyö Osmon kanssa ei oletettavasti aina ollut helppoa, mutta antoisaa ja mieleenpainuvaa se oli varmasti kuten olivat hänen innostavat luentonsa useille opiskelijasukupolville.

Kristiina Kalleinen, poliittisen historian dosentti
Helsingin yliopisto

1. Tosin aivan kaikkialla tämä käsite ei ole käytössä, esimerkiksi viimeisimmässä Kansallisarkiston Pro Finlandia -näyttelyssä käytettiin suomalaiskansalliseen historiankirjoitukseen vakiintunutta Porvoon valtiopäivät -käsitettä. Kimmo Katajala esitti mielenkiintoisen analyysin käsitteiden Porvoon valtiopäivät/maapäivät käytöstä artikkelissaan Kansalliset käsitteet valinkauhassa (*Historiallinen Aikakauskirja* 4/2017).

2. Toimituskunta Max Engman, Raimo Savolainen, Jorma Selovuori ja Timo Vihavainen.